

Toplum ve Sosyal Hizmet

ISSN: 2147-3374 / E-ISSN: 2602-280X

Araştırma Makalesi / Research Article

Özel Gereksinimli Çocuklara Sahip Annelerin Covid-19 Salgını Süresince Yaşadığı Sorunlarla Başa Çıkma Tutumlarının İncelenmesi

Examining the Attitudes of the Mothers of the Children with Special Needs Coping with the Problems During Covid-19 Pandemic

Sayra LOTFİ¹, Aydın Olcay ÖZKAN², Nesrin OĞUZ³

¹ Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Medipol Üniversitesi Sağlık Bilimleri Yüksekokulu Sosyal Hizmet Bölümü, slotfi@medipol.edu.tr, ORCID: 0000-0003-3352-0152

² Öğr. Gör., İstanbul Medipol Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü, aydinolcayozkan@gmail.com, ORCID: 0000-0001-7093-2485

³ Sosyal Hizmet Uzmanı, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Sosyal Hizmet Bölümü, oguz.nesrin@std.izu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-8845-073X

Başvuru: 08.03.2021
Kabul: 20.05.2021

Atf:
Lotfi, S., Özkan, A.O. ve Oğuz, N. (2021). Özel gereksinimli çocuklara sahip annelerin covid-19 salgını süresince yaşadığı sorunlarla başa çıkma tutumlarının incelenmesi. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 32(3), 787-803. DOI: 10.33417/tsh.893271

ÖZET

Bu araştırma; özel gereksinimli çocuğa sahip annelerin COVID-19 pandemisi sürecinde karşılaştıkları sorunlarla başa çıkma tutumlarını değerlendirmeyi ve çeşitli sosyodemografik değişkenler ile annelerin başa çıkma tutumları arasındaki ilişkiyi incelemeyi amaçlamaktadır. Araştırmanın örneklemini 541 özel gereksinimli çocuğa sahip anne oluşturmaktadır. Veri toplama araçları olarak araştırmacı tarafından geliştirilen Sosyo-Demografik Soru Formu ve Carver ve ark. (1989) tarafından geliştirilen Başa Çıkma Tutumlarını Değerlendirme Ölçeği (COPE) kullanılmıştır. Araştırma sonuçları, COVID-19 salgınının özel gereksinimli çocuğa sahip annelerin yaşam kalitelerini düşürdüğünü, çoğu annenin çocuklarına COVID-19 salgınına nasıl anlatacağını bilmediklerini ve annelerin pek çoğunun, COVID-19 salgını sürecinde özel gereksinimli çocukları için evde öğrenme ortamını nasıl sağlayacaklarına dair bilgilerinin olmadığını ortaya koymuştur. Buna ek olarak; annelerin eğitim düzeyi arttıkça başa çıkma tutum puanlarının arttığı ve yine annelerin yaşlarındaki artışa bağlı olarak başa çıkma tutum puanlarında artış gerçekleştiği görülmüştür. Araştırmadan elde edilen bulgular, özel gereksinimli bireyler ve ebeveynleri ile ilgili olarak pandemi sürecinde alınabilecek önlemler ve gerçekleştirilebilecek etkili sosyal hizmet uygulamaları açısından önemli görülmektedir.

Anahtar kelimeler: Covid-19, özel gereksinimli çocuklar, özel gereksinimli çocukların anneleri, başa çıkma tutumu

ABSTRACT

This study aimed to evaluate the attitudes of the mothers of the children with special needs while the mothers coping with the difficulties they had encountered during the COVID-19 pandemic and to examine the relation between the various socio demographic variable and the mothers' coping attitudes. Sample of the research contained 541 mothers of the children with special needs. Socio Demographic Question Form which was improved by the researcher and assessing scale of Coping Orientation to Problems Experienced (COPE) which was improved by Carver and his friends were used as means of data collection. It was revealed in the results of the investigation that COVID-19 pandemic decreased the quality of the life of the mothers of the children with special needs, most of the mothers didn't have any knowledge about how to explain COVID-19 pandemic to their children, and how to prepare learning environment for their children's education at home. Additionally when mothers' education level got higher, it was seemed that their points of coping attitudes became higher, and when the age of mothers got older the points of the coping attitudes became higher again.

The findings of the research are important in terms of precautions, effective social services applications about individuals with special needs and their parents.

Keywords: *Covid-19, children with special needs, the mothers of the children with special needs, coping strategies*

GİRİŞ

Aralık 2019'dan bu yana Wuhan kentinden başlayarak Çin'in diğer yerlerini etkisi altına alan, yeni koronavirüsün neden olduğu bir salgın yaşanmıştır (Chen vd., 2020). Dünya Sağlık Örgütü, Çin'deki mevcut COVID-19 salgını Uluslararası Önem Arz Eden Halk Sağlığı Acil Durumu olarak ilan etmiştir (Wu vd., 2020). COVID-19 salgını sırasında, okulların ve kurumlarının kapanmasıyla birlikte başlayan ülke çapındaki ev karantinası süreci, milyonlarca engelli çocuğun aylarca evde kalmasını gerektirmiştir (Wang vd., 2020). Dünya Sağlık Örgütü tarafından pandemi olarak ilan edilen COVID-19 salgını kısa bir zaman içerisinde bireylerin yaşam kalitesini, alışkanlıklarını, yaşam tarzını derinden etkilemiştir. Bunlara ek olarak salgın nedeniyle birçok kurum ve kuruluşun işleyişinde de değişikliğe gidilmiştir ve çalışma hayatında da ciddi duraklamalar söz konusu olmuştur.

İlk vakanın tespit edildiği 11 Mart 2020 tarihinden itibaren COVID-19 salgını Türkiye için de bir gündem maddesi haline gelmiştir. COVID-19 salgını ile mücadele kapsamında ülkemiz genelinde salgının yayılmasını önleyebilmek amacıyla birtakım önlemler alınmış ve alınmaya da devam etmektedir. Salgın sebebiyle eğitim öğretim faaliyetlerine de ara verilmiştir ve Türkiye genelinde 16 Mart tarihinden itibaren ilkokul, lise ve üniversitelerde uzaktan eğitim faaliyetlerine başlanılmıştır. Özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinin de kapatılmasına istinaden Millî Eğitim Bakanlığı Özel Eğitim Genel Müdürlüğü aracılığıyla özel eğitime ihtiyacı olan çocuklar için uzaktan eğitim sürecinden yararlanılması amacıyla birtakım hazırlıklar yapılmış ve özel gereksinimli çocuklar için uzaktan eğitim sürecinin Özelim Eğitimdeyim mobil uygulamasıyla gerçekleştirileceği duyurulmuştur (Kavak, 2020).

Çeşitli nedenlerden ötürü, kişisel ve gelişimsel özellikleri ile eğitim becerileri açısından yaşitlarından beklenen düzeye kıyasla anlamlı farklılıklar gösteren özel gereksinimli çocuklar için bireysel ve yüz yüze eğitim oldukça önemliyken, uzaktan eğitim sistemine geçilmesi durumunun bu çocukların gelişimini olumsuz yönde etkileyeceği kolaylıkla ifade edilebilmekte ve bu durumun pandemi sürecinde özel gereksinimli çocukları ile birlikte yaşamakta olan ebeveynlere ve özellikle de annelere bir takım ekstra roller ekleyeceği söylenebilmektedir. Özel gereksinimli çocukların diğer çocuklardan farklı ihtiyaçları göz önünde bulundurulduğunda sürecin anneler için çok daha zor geçeceği gerçeği yadsınamaz. Çocuğun fiziksel veya ruhsal gelişiminde akranlarından farklı bir şekilde gelişim ve değişim göstermesi nedeniyle özel durumuna ve öğrenme ihtiyacına göre hazırlanan programların genel adı olan özel eğitimin uzaktan yürütülmesi durumunun, çocuklarıyla evlerinde kalmak zorunda olan annelerin iş yüklerini ve sorumluluklarını arttırdığı yapılan araştırmalar neticesinde ortaya konmuş bir gerçekliğe karşılık gelmektedir. Bu duruma ek olarak, yapılan bir diğer araştırmada ise özel gereksinimli çocuklara sahip annelerin, çocuklarının durumu için babalardan daha çok endişeli, kaygılı ve sosyal desteğe ihtiyaç duyan bir yapıya sahip oldukları bildirilmiştir (Ersoy & Çürük, 2009). Gerçekleştirilen çalışmalar, özel gereksinimli çocuklara bakım sunmanın ebeveynler arasında pek çok soruna neden olabildiğini; ebeveynlerin fiziksel, sosyal ve duygusal anlamda pek çok sorun yaşayabildiğini belirtmektedir (Jones & Frederickson, 2010).

Aynı zamanda ebeveynlerin kendi sağlık sorunlarına ek olarak, özel gereksinimli çocukların süregelen sağlık sorunlarıyla ilgilenmek durumunda kalmaları da ekstra bir sorumluluk alanına karşılık gelmektedir (Erkoç ve Güner, 2021). Özel gereksinimli çocuğa bakım sağlama sorumluluğunun ebeveynler arasında eşit şekilde paylaşılmıyor olma durumu ise, yaşanan sorunların temel kaynağını oluşturmaktadır. Türkiye'deki mevcut toplum yapısının, aile içi rollerde pek çok sorumluluğu kadına yüklüyor olması (Aktaş, 2013) durumu, bakım sağlama sorumluluğunun da anne tarafından üstlenilecek bir rol olarak algılanması sonucunu doğurmaktadır. Babalarla kıyasladığında annelerin, özel gereksinimli çocukları için bakımlarını üstlenmede daha fazla zaman ayırdıkları ve bakımdan daha fazla sorumlu oldukları görünmüştür. Anneler çocukların davranışları ve sağlık durumları üzerine babalara göre daha önemli bir etkiye sahip oldukları ortaya çıkmıştır (Heller vd., 1997). Buna ek olarak anneler çocuklarının durumu ile alakalı babalardan daha çok kaygılandıkları görülmekte (Baykoç-Dönmez vd., 2000) ve özel gereksinimli çocuğa sahip annelerin çoğu zaman çocuğunun rutin bakım ve sorumluluklarını üstlendikleri ifade edilmektedir (Marcenko & Meyers, 1991).

Bu araştırma; özel gereksinimli çocuğa sahip annelerin COVID-19 pandemisi sürecinde karşılaşmış oldukları sorunlarla başa çıkma tutumlarını değerlendirmeyi ve çeşitli sosyodemografik değişkenler ile annelerin başa çıkma tutumları arasındaki ilişkiyi incelemeyi amaçlamaktadır.

Araştırmanın alt amaçları şu soruların yanıtını bulmaktır:

1. Özel gereksinimli çocuğa sahip annelerin sosyodemografik özellikleri nelerdir?
2. Özel gereksinimli çocuğa sahip annelerin başa çıkma tutumları ne düzeydedir?
3. Özel gereksinimli çocuğa sahip annelerin sosyodemografik özellikleri ile başa çıkma tutumları arasında bir ilişki var mıdır?
4. Özel gereksinimli çocuğa sahip annelerin pandemiye ilişkin görüşleri ile baş etme tutumları arasında bir ilişki var mıdır?

YÖNTEM

Çalışma, genel tarama modellerinden tekil tarama modeli ve ilişkisel tarama modelinin kullanıldığı kesitsel bir araştırmadır. Tekil tarama modelinin kullanıldığı çalışmalarda genellikle betimsel istatistikler gerekli olmaktadır ve sonuçlar, çalışılan örneklem hakkında betimleyici çıkarımlar elde etmeyi mümkün kılmaktadır. İlişkisel tarama modelinde ise iki ya da daha çok sayıdaki değişken arasındaki ilişkiyi incelemek ve bu değişkenler arasında birlikte değişimin var olup olmama durumunu ve/veya derecesini tespit etmek amaçlanmaktadır (Karasar, 2012). Çalışmada örneklem grubu hakkında sosyodemografik değişkenlerin incelenmesi ve raporlanması sürecinde betimsel nitelikteki tekil tarama modelinden ve sosyodemografik değişkenler ile başa çıkma tutumları arasındaki ilişkinin incelenmesi adına ilişkisel tarama modelinden faydalanılmıştır.

Katılımcılar ve Süreçler

Araştırmanın evrenini Türkiye'de yaşayan ve özel gereksinimli çocuğa sahip anneler oluşturmaktadır. Türkiye açısından özel gereksinimli çocuklar ve ebeveynleri ile ilgili olarak yeterli

düzeyde veri bulunmadığı için araştırma evrenini net bir şekilde tanımlamak mümkün olmamakta, yaklaşık bir değer ortaya konulabilmektedir. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü tarafından yayımlanan “Engelli ve Yaşlı İstatistikleri Bülteni (Aralık 2020)” raporuna göre Engelli Sağlık Kurulu Raporu almak için yetkili hastanelere başvurmamış ve hizmet almak için devletle temasa geçmemiş bireyler hariç olmak üzere 0-19 yaş aralığında 384.906 özel gereksinimli birey bulunmaktadır (Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 2020). İlgili raporda yer alan sınıflandırma kapsamında 18 ve 19 yaşlarındaki özel gereksinimli bireylerin de bu sayı içerisinde yer alması sebebiyle evrenin yaklaşık olarak ifade edilebilmesi durumu söz konusu olmaktadır. Bu bağlamda raporda belirtilen sayı evren kabul edilerek, aynı sayıdaki özel gereksinimli çocuğa sahip anneler ise araştırma evrenini oluşturmaktadır. Kolayda örnekleme tekniğinin kullanıldığı araştırmaya 541 özel gereksinimli çocuğa sahip anne katılım sağlamıştır. Katılımcılara ulaşma noktasında özel gereksinimli çocuklara hizmet sunmakta olan on farklı özel eğitim merkezi ile görüşme sağlanmıştır. Araştırma kapsamında görüşülen on kurumdan hizmet almakta olan 3680 özel gereksinimli çocuk bulunmaktadır ve yine aynı sayıda özel gereksinimli çocuğa sahip annenin ilgili kurumlardan çocukları adına hizmet aldıkları bilinmektedir. Çalışma kapsamında ulaşılan örneklem sayısı, kurumlardan hizmet almakta olan özel gereksinimli çocuğa sahip annelerin %14,7’sine karşılık gelmektedir. İlgili kurumların yöneticilerinden gerekli resmi izinler alındıktan sonra bu kurumlardan hizmet almakta olan bireyler ile pandemi şartlarında sosyal mesafeye dikkat edilerek ve bulaş riskine ilişkin uygun önlemler alınarak yüz yüze görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Görüşmeler 5 Ağustos 2020 ve 15 Kasım 2020 tarihleri içerisinde tamamlanmıştır.

Araştırmanın bağımlı değişkeni, katılımcıların Başa Çıkma Tutumlarını Değerlendirme Ölçeği’nden almış oldukları puandır. Bu bağlamda katılımcıların başa çıkma tutumları üzerinde etkisi bulunulabileceği düşünülen sosyodemografik değişkenler ise araştırmanın bağımsız değişkenlerini oluşturmaktadır.

Veri Toplama Araçları

Bu bölümde, araştırma için veri toplama sürecinde kullanılan Sosyo-Demografik Soru Formu ve Başa Çıkma Tutumlarını Değerlendirme Ölçeği (COPE) hakkında bilgi verilecektir.

Sosyo-Demografik Soru Formu

Sosyo-demografik soru formu, katılımcıların sosyodemografik özellikleri (yaş, cinsiyet, medeni durum, gelir durumu vb.) ile COVID-19 pandemi sürecine ilişkin görüşleri hakkında bilgi sahibi olunmasına yönelik yapılandırılmış 20 soru içermektedir. Form, araştırmacılar tarafından oluşturulmuştur.

Baş Çıkma Tutumlarını Değerlendirme Ölçeği

Baş Çıkma Tutumlarını Değerlendirme Ölçeği; Carver, Scheier ve Weintraub tarafından 1989 yılında geliştirilmiştir. Ölçeğin geliştirilen orijinal formu 60 maddeden oluşmaktadır ve 15 alt boyutu bulunmaktadır (Carver vd., 1989). Ölçek, Zuckerman ve Gagne tarafından 2003 yılında revize

edilmiş (COPE-R) ve Kendine Yardım, Yaklaşım, Uyum Sağlama, Sakınma-Kaçınma ve Kendine Ceza isimli 5 alt boyut ve 40 madde olarak yenilenmiştir (Zuckerman vd., 2003). Ölçeğin Türkçeye uyarlama geçerlik ve güvenirlik çalışması 2015 yılında Dicle ve Eranlı tarafından gerçekleştirilmiş ve uyumsuz maddeler çıkarılarak ölçek 32 madde ve 5 alt boyut olarak düzenlenmiştir. Ölçek; kendine yardım, yaklaşım, uyum sağlama, sakınma-kaçınma ve kendine ceza olmak üzere toplam beş alt boyuta sahiptir. Kendine yardım alt boyutu; 1, 2, 3, 4, 5 ve 6 numaralı maddelerden, yaklaşım alt boyutu; 7, 8, 9, 10, 11, 12 ve 13 numaralı maddelerden, uyum sağlama alt boyutu; 14, 15, 16, 17, 18, 19 ve 20 numaralı maddelerden, sakınma-kaçınma alt boyutu; 21, 22, 23, 24, 25 ve 26 numaralı maddelerden ve kendine ceza alt boyutu; 27, 28, 29, 30, 31 ve 32 numaralı maddelerden oluşmaktadır. Ölçeğin Türkçeye uyarlama geçerlik ve güvenirlik çalışmasında yer verilen iç tutarlık (Cronbach Alfa) katsayıları kendine yardım alt boyutu için 0,96; yaklaşım alt boyutu için 0,98; uyum sağlama alt boyutu için 0,98; sakınma-kaçınma alt boyutu için 0,98; kendine ceza alt boyutu için 0,98 ve ölçek toplam puanı için 0,97 şeklindedir (Dicle & Eranlı, 2015). Bu çalışmada elde edilen iç tutarlık (Cronbach Alfa) katsayıları kendine yardım alt boyutu için 0,93; yaklaşım alt boyutu için 0,98; uyum sağlama alt boyutu için 0,96; sakınma-kaçınma alt boyutu için 0,91; kendine ceza alt boyutu için 0,94 ve ölçek toplam puanı için 0,97 şeklindedir. Ölçekte ters puanlanması gereken madde bulunmamaktadır. Ölçek dördümlük likert tipi bir ölçektir (1: Asla Böyle Yapmam; 4: Çoğunlukla Böyle Yaparım) ve yanıtlar 1 ile 4 arasında puanlanmaktadır. Ölçekten alınabilecek en düşük puan 32 ve en yüksek puan 128'dir. Ölçeğin her bir alt boyutu toplam puandan bağımsız olarak değerlendirmeye dahil edilebilmektedir. Ölçekten alınan yüksek puan başa çıkma tutum düzeyinin yüksek olması, düşük puan ise başa çıkma tutum düzeyinin düşük olması anlamına gelmektedir.

Veri Analizi

Tüm istatistiksel analizler SPSS 25 programı kullanılarak yapılmıştır. Sosyodemografik bilgiler tanımlayıcı istatistiksel yöntemler kapsamında analiz edilmiştir. Verilerin normal dağılım gösterip göstermediğini belirleyebilmek adına çarpıklık ve basıklık değerlerine bakılmış, ilgili değerlerin literatürde normal dağılım için kabul edilen +1,5 ile -1,5 arasında değişiklik gösteren değerler olması sebebiyle normal dağılım gösterdiği kabul edilmiş (Tabachnick & Fidell, 2015) ve parametrik testler kullanılmıştır. Analizlerde hata payının üst sınırı .05 olarak alınmıştır. Sosyo-demografik bilgilerle ölçek puanlarını karşılaştırmak için bağımsız örneklem t testi ve tek yönlü varyans analizi (ANOVA) kullanılmıştır.

BULGULAR**Çizelge 1. Katılımcıların Sosyo-Demografik Özelliklerine İlişkin Bilgiler**

	N	%
Cinsiyet		
Kadın	541	100
Yaş		
20-40	362	66,9
41-60	168	31,1
60 ve üstü	11	2
Eğitim durumu		
Okuryazar değil	74	13,7
İlkokul	296	54,7
Lise	119	22
Lisans veya üstü	52	9,6
Medeni durum		
Evli	418	77,3
Boşanmış	44	8,1
Eşi vefat etmiş	36	6,7
Evli ama ayrı yaşıyor	43	7,9
Ailenin aylık geliri		
1000-2000 arası	86	15,9
2001-3000 arası	337	62,3
3001-4000 arası	81	15
4001 ve üzeri	37	6,8
Pandemi öncesinde düzenli bir işte çalışma durumu		
Çalışıyorum	60	11,1
Çalışmıyorum	481	88,9
Çocuk sayısı		
1 çocuğa sahip	73	13,5
2 çocuğa sahip	256	47,3
3 çocuğa sahip	154	28,5
4 ve/veya üzeri çocuğa sahip	58	10,7
Çocuğun engel durumu		
Sadece zihinsel veya ruhsal engelli	194	35,9
Sadece fiziksel engelli	85	15,7
Her ikisi de mevcut	262	48,4

Çalışmaya katılan bireylerin sosyodemografik özelliklerini içeren bulgulara çizelge 1'de yer verilmiştir. Katılımcıların tamamı kadın bireylerden oluşmaktadır ve katılımcıların %66,9'unu 20-40 yaş aralığındaki bireyler oluşturmaktadır. Katılımcıların %54,7'si ilkokul mezunudur ve %77,3'ü

evlidir. Katılımcıların aylık hane gelirine bakıldığında %62,3'ünün 2001-3000 TL arası gelir beyan ettikleri görülmektedir ve %88,9'u pandemi öncesinde düzenli bir işte çalışmadığını ifade etmiştir. Katılımcıların büyük bir çoğunluğu iki veya daha fazla çocuğa sahiptir ve katılımcıların sahip oldukları özel gereksinimli çocukların %48,4'ü fiziksel, ruhsal veya zihinsel engel türlerinden en az ikisine sahiptir. Ortaya çıkan bu oranların, sosyal adalet bağlamında ele alındığında oldukça önemli olduğu ve göz ardı edilemeyecek bir sosyal sorun niteliği taşıdığı söylenebilmektedir. Nitekim katılımcıların gelir düzeylerine bakıldığında dezavantajlı bir konumda oldukları ve potansiyel risklere açık durumda yaşamlarını sürdürdükleri görülebilmektedir.

Çizelge 2. Katılımcıların Pandemi Sürecindeki Bazı Özelliklerine İlişkin Bilgiler

	N	%
Pandemi sürecinde sosyal yardım alma durumu		
Almıyorum	295	54,5
Belediyeden yardım alıyorum	19	3,5
SYDV'den yardım alıyorum	41	7,6
Engelli evde bakım aylığı alıyorum	80	14,8
Engelli aylığı alıyorum	106	19,6
Pandemi sürecinde düzenli bir işte çalışma durumu		
Evet	51	9,4
Hayır	490	90,6
Fiziksel sağlık problemine sahip olma durumu		
Evet	49	9,1
Hayır	492	90,9
Psikolojik/Ruhsal sağlık problemine sahip olma durumu		
Evet	118	21,8
Hayır	423	78,2
Psikolojik destek alma durumu		
Evet	47	8,7
Hayır	494	91,3
COVID-19 salgını yaşam kalitemizi düşürdü		
Katılıyorum	440	81,3
Kararsızım	53	9,8
Katılmıyorum	48	8,9
Çocuğuma COVID-19 salgınını nasıl anlatacağımı bilmiyorum		
Katılıyorum	394	72,8
Kararsızım	43	7,9
Katılmıyorum	104	19,2
Koronavirüs sürecinde evde öğrenme ortamını nasıl sağlayacağıma dair fikrim yok		
Katılıyorum	359	66,4
Kararsızım	75	13,9
Katılmıyorum	107	19,8
Uzaktan öğretim ve evde eğitimle ilgili yeterince bilgiye sahip olmadığım için çocuğumu doğru yönlendiremiyorum		
Katılıyorum	350	64,7
Kararsızım	55	10,2
Katılmıyorum	136	25,1

Katılımcıların pandemi sürecindeki durumuna ilişkin bilgilerine çizelge 2’de yer verilmiştir. Buna göre katılımcıların %54,5’i pandemi sürecinde sosyal yardım almadığı görülmüş ve %90,6’sı bu süreçte düzenli bir işte çalışmadıklarını belirtmiştir. Hak temelli yaklaşım çerçevesinde düşünüldüğünde, zorlu pandemi koşullarında sosyal yardımla desteklenmeyen kişilerin oranının oldukça fazla olduğu görülmekte ve hakların desteklenmesi noktasında yetersiz bir pratiğin ortaya çıktığı söylenebilmektedir. Katılımcıların %9,1’inin fiziksel bir sağlık problemine sahip olduğunu görülürken, %21,8’inin psikolojik/ruhsal bir sağlık problemine sahip olduğu tespit edilmiş ve yine katılımcıların %8,7’sinin psikolojik destek aldığı ortaya konmuştur. Katılımcıların %81,3’ü COVID-19 salgının yaşam kalitesini düşürdüğü yargısına katıldığını ifade etmiş, %72,8’i ise çocuğuna COVID-19 salgınına nasıl anlatacağını bilmediğini belirtmiştir. Katılımcıların %66,4’ünün koronavirüs sürecinde evde öğrenme ortamını nasıl sağlayacağına dair fikrinin olmadığı görülürken, %64,7’sinin ise “Uzaktan öğretim ve evde eğitimle ilgili yeterince bilgiye sahip olmadığım için çocuğumu doğru yönlendiremiyorum.” yargısına katıldığı tespit edilmiştir.

Çizelge 3. Katılımcıların Başa Çıkma Tutumlarını Değerlendirme Ölçeği’nden Almış Oldukları Puan Ortalamalarının Çeşitli Değişkenlere Göre Farklılaşma Sonuçları

	N	Kendine Yardım	Yaklaşım	Uyum Sağlama	Sakınma Kaçınma	Kendine Ceza
		$\bar{x} \pm sd$	$\bar{x} \pm sd$	$\bar{x} \pm sd$	$\bar{x} \pm sd$	$\bar{x} \pm sd$
Yaş (n=541)						
¹ 20-40	362	13,46±5,72	11,93±5,62	15,70±7,33	11,79±5,40	12,27±5,68
² 41-60	168	15,04±5,92	15,02±5,24	19,04±6,71	12,91±5,66	15,77±5,76
³ 61 ve üstü	11	16,63±7,37	14,09±6,30	20±8,56	16,27±7,56	16,90±7,50
F testi		5,468	18,184	13,487	5,355	23,364
P değeri		,004*	000*	000*	,005*	,000*
Farklılaşma		1<2	1<2	1<2	1<3	1<2, 1<3
Eğitim Durumu (n=541)						
¹ Okuryazar değil	74	14,16±6,20	11,37±5,30	14,95±7,25	12±6,20	12,04±6,19
² İlkokul	296	13,05±5,71	11,92±5,56	15,90±7,19	11,78±5,22	12,63±5,47
³ Lise	119	14,71±5,22	15,01±5,41	18,11±6,72	12,36±5,30	15,44±6
⁴ Lisans ve üstü	52	17,82±6,04	16,15±5,13	21,78±7,20	14,84±6,56	15,59±6,78
F testi		11,105	17,180	13,117	4,605	10,354
P değeri		,000*	,000*	,000*	,003*	,000*
Farklılaşma		1<4, 2<3, 2<4, 3<4	1<3, 1<4, 2<3, 2<4	1<3, 1<4, 2<3, 2<4, 3<4	1<4, 2<4, 3<4	1<3, 1<4, 2<3, 2<4
“COVID-19 salgını yaşam kalitemizi düşürdü.” Yargısına Katılım Durumu (n=541)						
¹ Katılıyorum	440	13,94±6,03	12,77±5,81	16,41±7,35	12,10±5,73	13,50±6,14
² Kararsızım	53	16,60±4,30	15,03±4,17	20,15±6,04	14,43±4,74	14,47±5,20
³ Katılmıyorum	48	12,02±4,78	12,10±5,62	16,95±7,64	11±4,24	11,87±4,86
F testi		8,170	4,346	6,253	5,506	2,474
P değeri		,000*	,013*	,002*	,004*	,085
Farklılaşma		1<2, 3<2	1<2, 3<2	1<2	1<2, 3<2	-

* $p < 0,05$

Katılımcıların yaş değişkenine göre Başa Çıkma Tutumlarını Değerlendirme Ölçeği'nin kendine yardım ($F_{2;538} = 5,468$; $p < 0.05$), yaklaşım ($F_{2;538} = 18,184$; $p < 0.05$), uyum sağlama ($F_{2;538} = 13,487$; $p < 0.05$), sakınma-kaçınma ($F_{2;538} = 5,355$; $p < 0.05$) ve kendine ceza ($F_{2;538} = 23,364$; $p < 0.05$) alt boyutlarından almış oldukları puan ortalamalarının istatistiksel açıdan anlamlı şekilde farklılık gösterdiği saptanmıştır. Bu farklılaşmanın hangi gruplar arasında olduğuna bakıldığında kendine yardım alt boyutu için 20-40 yaş aralığındaki katılımcıların ($\bar{X} = 13,46$) puan ortalamasının 41-60 yaş aralığındaki katılımcıların ($\bar{X} = 15,07$) puan ortalamasından anlamlı şekilde daha düşük olduğu görülmüştür. Yaklaşım alt boyutu için 20-40 yaş aralığındaki katılımcıların ($\bar{X} = 11,93$) puan ortalamasının 41-60 yaş aralığındaki katılımcıların ($\bar{X} = 15,02$) puan ortalamasından anlamlı şekilde daha düşük olduğu bulunmuştur. Benzer şekilde uyum sağlama alt boyutu için 41-60 yaş aralığındaki katılımcıların ($\bar{X} = 19,04$) puan ortalamasının 20-40 yaş aralığındaki katılımcıların ($\bar{X} = 15,70$) puan ortalamasından anlamlı şekilde daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Sakınma-kaçınma alt boyutu için 20-40 yaş aralığındaki katılımcıların ($\bar{X} = 11,79$) puan ortalamasının 61 ve üstü yaş aralığındaki katılımcıların ($\bar{X} = 16,90$) puan ortalamasından anlamlı şekilde daha düşük olduğu bulunmuştur. Son olarak ise kendine ceza alt boyutu açısından değerlendirildiğinde 20-40 yaş aralığındaki katılımcıların ($\bar{X} = 12,27$), 41-60 yaş aralığındaki katılımcıların ($\bar{X} = 15,77$) puan ortalamasından; 41-60 yaş aralığındaki katılımcıların ($\bar{X} = 15,77$) ise 61 ve üstü yaş aralığındaki katılımcıların ($\bar{X} = 16,90$) puan ortalamasından anlamlı şekilde daha düşük olduğu görülmüştür.

Katılımcıların eğitim değişkenine göre Başa Çıkma Tutumlarını Değerlendirme Ölçeği'nin kendine yardım ($F_{3;537} = 11,105$; $p < 0.05$), yaklaşım ($F_{3;537} = 17,180$; $p < 0.05$), uyum sağlama ($F_{3;537} = 13,117$; $p < 0.05$), sakınma-kaçınma ($F_{3;537} = 4,605$; $p < 0.05$) ve kendine ceza ($F_{3;537} = 10,354$; $p < 0.05$) alt boyutlarından almış oldukları puan ortalamalarının istatistiksel açıdan anlamlı şekilde farklılık gösterdiği saptanmıştır. Çizelge'de farklılıkların hangi gruplar arasında ortaya çıktığı belirtilmiştir. Buna göre lisans ve üstü eğitim durumuna sahip olma durumunun diğer eğitim seviyelerine kıyasla tüm alt boyutlarda anlamlı bir farklılık ortaya koyduğu ve diğer eğitim düzeylerine oranla lisans ve üstü eğitim düzeyine sahip bireylerin alt boyut puan ortalamalarının daha yüksek olduğu görülmüştür.

Katılımcıların "COVID-19 salgını yaşam kalitemizi düşürdü." yargısına katılma durumuna göre Başa Çıkma Tutumlarını Değerlendirme Ölçeği'nin kendine yardım ($F_{2;538} = 8,170$; $p < 0.05$), yaklaşım ($F_{2;538} = 4,346$; $p < 0.05$), uyum sağlama ($F_{2;538} = 6,253$; $p < 0.05$) ve sakınma-kaçınma ($F_{2;538} = 5,506$; $p < 0.05$) alt boyutlarından almış oldukları puan ortalamalarının istatistiksel açıdan anlamlı şekilde farklılık gösterdiği saptanmıştır. Bu farklılaşmanın hangi gruplar arasında olduğuna bakıldığında kendine yardım alt boyutu için "Katılıyorum" cevabını veren katılımcıların ($\bar{X} = 13,94$) puan ortalamasının "Kararsızım" cevabını veren katılımcıların ($\bar{X} = 16,60$) puan ortalamasından ve "Katılmıyorum" cevabını veren katılımcıların ($\bar{X} = 12,02$) puan ortalamasının "Kararsızım" cevabını veren katılımcıların ($\bar{X} = 16,60$) puan ortalamasından anlamlı şekilde daha düşük olduğu görülmüştür. Yaklaşım alt boyutu için "Katılıyorum" cevabını veren katılımcıların ($\bar{X} = 12,77$) puan

ortalamasının “Kararsızım” cevabını veren katılımcıların ($\bar{X}= 15,03$) puan ortalamasından ve “Katılmıyorum” cevabını veren katılımcıların ($\bar{X}= 12,10$) puan ortalamasının “Kararsızım” cevabını veren katılımcıların ($\bar{X}= 15,03$) puan ortalamasından anlamlı şekilde daha düşük olduğu belirlenmiştir. Benzer biçimde uyum sağlama alt boyutu için “Katılıyorum” cevabını veren katılımcıların ($\bar{X}= 16,41$) puan ortalamasının “Kararsızım” cevabını veren katılımcıların ($\bar{X}= 20,15$) puan ortalamasından anlamlı şekilde daha düşük olduğu belirlenmiştir. Son olarak ise sakinleşme alt boyutu için “Katılıyorum” cevabını veren katılımcıların ($\bar{X}= 12,10$) puan ortalamasının “Kararsızım” cevabını veren katılımcıların ($\bar{X}= 14,43$) puan ortalamasından ve “Katılmıyorum” cevabını veren katılımcıların ($\bar{X}= 11$) puan ortalamasının “Kararsızım” cevabını veren katılımcıların ($\bar{X}= 14,43$) puan ortalamasından anlamlı şekilde daha düşük olduğu tespit edilmiştir. “COVID-19 salgını yaşam kalitemizi düşürdü.” yargısına katılma durumuna göre kendine ceza alt boyutu için puan ortalamalarının istatistiksel açıdan farklılık göstermediği saptanmıştır ($p>0,05$).

TARTIŞMA VE SONUÇ

COVID-19 salgını, dünya çapında etkili olmakta ve ailelerin günlük yaşam rutinleri üzerinde önemli etkiler bırakmaktadır. Bu etkiler, özel gereksinimli çocuğa sahip aileler üzerinde ikincil bir dezavantajlılık durumu teşkil etmesi açısından daha fazla sorun arz edebilir hale gelmektedir. Bu sorun alanlarına ışık tutan, özel gereksinimli çocuğa sahip annelerin COVID-19 pandemisi sürecinde karşılaşmış oldukları sorunlarla başa çıkma tutumlarını değerlendirmeyi ve çeşitli sosyodemografik değişkenler ile annelerin başa çıkma tutumları arasındaki ilişkiyi incelemeyi amaçlayan bu çalışmada ortaya çıkan sonuçlar bu bölümde detaylı olarak ele alınmış ve tartışılmıştır.

Araştırma sonuçları, COVID-19 salgınının özel gereksinimli çocuğa sahip annelerin yaşam kalitelerini düşürdüğünü göstermektedir. Salgın sürecinde pek çok ülkede insanların yaşamlarında değişimlerin meydana geldiği, pek çok problemin ortaya çıktığı ve insanların korku, depresyon ve kaygı düzeylerinde artış yaşandığı bilinmektedir (Evren vd., 2020; Hyland vd., 2020; Kujawa vd., 2020; Özdin ve Bayrak Özdin, 2020; Shevlin vd., 2020). Bu noktada özel gereksinimli çocuğa sahip annelerin yaşam kalitesinde meydana gelen düşüş durumu öngörülebilir bir nitelik kazanmaktadır. Araştırma kapsamında çoğu anne, çocuklarına COVID-19 salgınını nasıl anlatacağını bilmediklerini vurgulamıştır. Bu duruma ek olarak annelerin pek çoğu, COVID-19 salgını sürecinde özel gereksinimli çocukları için evde öğrenme ortamını nasıl sağlayacaklarına dair bilgilerinin olmadığını belirtmiştir. Annelerin uzaktan öğretim ve evde eğitimle ilgili yeterince bilgiye sahip olmadıkları için çocuklarını doğru yönlendiremedikleri görülmüştür. Asbury ve arkadaşlarının (2021) özel eğitime ihtiyaç duyan çocuğa sahip 241 ebeveynle gerçekleştirmiş oldukları çalışmada da pandemi sürecinde ebeveynlerin çocuklarından daha fazla anksiyete ve stres yaşadıkları, çocuklarının ihtiyaçlarını nasıl karşılayacaklarını bilemedikleri ve çocuklarının eğitiminin geri kalmasına ilişkin endişelere sahip oldukları görülmektedir. Nitekim Karahan ve arkadaşları (2021) tarafından gerçekleştirilen ve özel gereksinimli çocuğa sahip annelerin katılımcı olarak yer aldığı nitel bir çalışmada da benzer sonuçların ortaya konulduğu görülmekte ve elde edilen veriler ışığında Covid-

19 sonrası günlük yaşam, aile içerisinde çocuğun eğitiminin sağlanması, sosyal ilişkiler gibi alanlarda olumsuz bir etkilenme durumunun olduğu ifade edilmektedir. Yazcayir ve Gurgur'un (2021) kaynaştırma eğitimini sürdürmekte olan özel gereksinimli çocukların velileriyle gerçekleştirmiş oldukları nitel bir çalışmada ise; ailelerin herhangi bir kurum ya da uzman desteği olmaksızın çocuklarının eğitimlerini evde yürütmek zorunda kaldıkları, bu süreçte öğrenci-öğretmen etkileşiminin olmamasına bağlı olarak öğrenme sürecinin olumsuz etkilendiği ve pandemi sürecinin uzaması sebebiyle önemli bir öğrenme açığının ortaya çıktığı belirtilmektedir. Literatürde yer alan bu sonuçlar bağlamında, Covid-19 pandemisi sürecinde özel gereksinimli çocukların eğitimlerinin, ebeveynleri için önemli bir problem alanına karşılık geldiğini söylemek mümkündür. Bu noktada olumsuz sonuçlarla mücadele bağlamında Filipinler'de yaklaşık beş milyon özel gereksinimli çocuk için gerçekleştirilen yapılandırılmış evde eğitim programı güzel bir örnek olması açısından önemlidir. Bazı zorluklarla karşılaşılmasına rağmen, COVID-19 pandemisi sırasında savunmasız ve desteğe muhtaç konumdaki özel gereksinimli bireylerin durumunu vurgulamak adına çeşitli kuruluşların ve bu kuruluşlara bağlı hizmet sunan bireylerin varlığının sevindirici bir gelişme olduğu bilinmelidir. Çevrimiçi öğrenme gibi evde eğitim yöntemleriyle okula gidememe durumunun etkilerini azaltmak adına yapılandırılmış evde eğitim programlarının geliştirilmesi ve bunun özel kurumlar tarafından uygulamaya konmuş olması yerinde bir önlem olarak değerlendirilebilmektedir (Cahapay, 2020).

Dünyada alışık olunmayan bir salgın döneminin yaşanması özellikle de özel gereksinimli çocukları derinden etkilemiştir. Gerçekleştirilen çalışmalar, Covid-19 sürecinde özel gereksinimli çocukların günlük yaşamlarında da önemli değişimlerin meydana geldiğini ve özellikle uzaktan eğitim sürecinin pek çok zorluğa sebebiyet verdiğini ortaya koymaktadır (Jeste vd., 2020). Haftalık ders saatlerinin normal dönemde bile yetersiz olması onlar için bir dezavantajken, bir de salgın döneminde eğitimden mahrum kalmaları önemli bir problem alanı oluşturmuştur. Bu problem alanının çözüme kavuşması noktasında en büyük rol sahibinin, özel gereksinimli çocuğa sahip ebeveynler olduğu söylenebilmektedir. Ebeveynlerin, çocuklarının duyu ve davranışlarını değerlendirmeyi bilmeleri ve onları sürekli takip etmeleri gerekmektedir. Salgın dönemini evde en iyi şekilde yönetmeleri için ebeveynlere bu hususta büyük görev ve sorumluluklar düşmektedir. Önceden yüz yüze verilen eğitimlerin uzaktan eğitim olarak verilmesi de çocuk için alışılmadık bir durum olmuştur ve ebeveynlere çocuğun eğitimi konusunda da sorumluluk yüklenmektedir. Uzaktan eğitim sürecinin özel gereksinimli çocuklar için en verimli şekilde nasıl yönetilebileceği ve gün boyu evde bulunan çocuk için neler yapılabileceği hakkında düşünmeleri, aynı zamanda kendilerinin nasıl etkin bir rol üstlenebileceklerini de öğrenmeleri gerekmektedir. Anne babalara bu becerileri geliştirme konusunda desteklerin sağlanması, pandemi döneminde bir zorunluluk teşkil etmektedir (Türk Tabipleri Birliği, 2020).

Araştırmanın sonuçlarına bakıldığında; COVID-19 sürecinde özel gereksinimli çocuğa sahip annelerin yaşlarının artmasına bağlı olarak başa çıkma tutum puanlarında da artış yaşandığı görülmektedir. Annelerin yaşlarının artması ve bununla ilişkili olarak çocuklarıyla geçirdikleri zamanın da artmasıyla, yaşanan problemler bağlamında tecrübeleri ve bilgi birikimlerinin de arttığı

söylenmektedir. Nitekim çocuklarının problemlerinin farkında olma ve var olan belirsizlikleri kontrol edebilme becerileri de zaman içerisinde gelişmektedir (Levine vd., 1987). Özel gereksinimli çocuğa sahip annelerin, çocuklarının bakımı için gerekli olan aktif başa çıkma becerilerini, yaşamları boyunca geliştirdiklerine ilişkin çalışma sonuçları da bu araştırma sonucunu yordayıcı niteliktedir (Essex ve ark., 1999). Bir başka çalışmanın sonuçlarına bakıldığında ise, görece daha genç olan annelerin problemlerle başa çıkma becerileri açısından daha çok desteğe ihtiyaç duyduklarının ortaya konduğu görülmektedir (Bozkurt, 2019). Ek olarak Shevlin ve arkadaşları (2020) tarafından 2025 katılımcı ile Covid-19 sürecinde gerçekleştirilen bir çalışmada, yaş değişkeninin depresyon ve anksiyete gibi psikolojik semptomlar gösterme durumu üzerinde yordayıcı bir etkiye sahip olduğu görülmüştür. Bu kapsamda yaş azaldıkça Covid-19 sürecinde depresyon ve kaygı görülme düzeyinde de artış yaşandığı belirtilmektedir. Bu durumun bireylerin başa çıkma tutumları üzerinde olumsuz bir etki ortaya çıkarabileceği göz önünde bulundurulduğunda yaşın artışına bağlı olarak başa çıkma tutum puanlarının artması beklenen bir durum olarak ifade edilebilmektedir.

Araştırmanın bir diğer sonucuna göre; COVID-19 sürecinde özel gereksinimli çocuğa sahip annelerin eğitim düzeylerinin artmasına bağlı olarak başa çıkma tutum puanlarının da artmasıdır. Ailelerin sorunlarla baş etmelerini olumlu yönde etkileyen en önemli faktörlerden biri de eğitimidir. Eğitim, kişilerin sorunlarla baş etmesi için gerekli olan önemli faktörlerden biridir. Eğitim, ailelerin içinde buldukları duruma uyum sağlamaları, kendilerine ve çocuklarına ilişkin duygu ve düşüncelerini anlamaları ve çocuklarını yetersiz durumlarını kabullenmeleri noktasında yardımcı olabilmekte, anne babaların çocuklarının ihtiyaçlarını karşılama yeteneğini artırarak, kaygı ve suçluluk duygularının azalmasını sağlayabilmektedir. Ayrıca, annelerin eğitim düzeylerinin artmasına paralel olarak sorun çözme becerilerinde de artış meydana gelmekte ve özel gereksinimli çocuklarına dair yüzleşecekleri problemlere çözüm geliştirmede genellikle daha başarılı olabilmektedirler (Ayyıldız vd., 2012). Ren vd. (2020) tarafından özel gereksinimli çocuklara sahip ebeveynlerle COVID-19 salgını sırasında gerçekleştirilen çalışmada, eğitim düzeyi üniversite mezunu veya daha üstü olan bireylerin, daha alt düzeyde eğitim seviyesine sahip bireylere kıyasla düşük kaygı düzeyine sahip oldukları sonucuna ulaşılmıştır. Bunun nedeni, daha yüksek eğitim düzeyine sahip ebeveynlerin, aşırı kaygının kendileri üzerindeki olumsuz etkilerinden kaçınmak adına kaygılarıyla başa çıkmak için gereken becerileri öğrenme ve bunlara hâkim olma olasılığının daha yüksek olması olarak yorumlanabilmektedir.

Araştırmanın önemli bir diğer sonucu ise, özel gereksinimli çocuğa sahip annelerden COVID-19 salgınının yaşam kalitesini düşürdüğü görüşüne kararsızım şeklinde cevap veren annelerin, bu görüşe katılıyorum veya katılmıyorum şeklinde cevap veren annelere kıyasla başa çıkma tutum puanlarının daha yüksek olması durumudur. Bu noktadan hareketle, başa çıkma tutum puanları daha yüksek olan annelerin, sorunlarla başa çıkma noktasında diğer annelere kıyasla daha başarılı olmalarından ötürü COVID-19 salgını sürecini yaşam kalitesi üzerinde önemli bir sorun alanı olarak algılamıyor olmaları yorumu yapılabilmektedir. Bu durumda annelerin başa etme stratejilerinin geliştirilmesi ve sorunlara yönelik doğru yaklaşımların neler olabileceği konusunda özel gereksinimli

çocuğa sahip annelerin bilinçlendirilmesi, pandemi dönemindeki zorlukların etkisini azaltıcı bir yöntem olarak düşünülebilir.

Sonuç olarak; pandemi sürecinde özel gereksinimli çocuğa sahip annelerin yaşam kalitesinde düşüş yaşandığı, çoğu annenin çocuklarına Covid-19 sürecini nasıl anlatacağını bilmediği, aynı zamanda pek çoğunun salgın sürecinde evde öğrenme ortamını nasıl sağlayacaklarına ilişkin bilgilerinin olmadığı ve bu kapsamda da çocuklarını doğru şekilde yönlendiremedikleri görülmüştür. Bunun yanında özel gereksinimli çocuklara sahip annelerin yaşlarının ve eğitim seviyelerinin artmasına bağlı olarak başa çıkma tutum puanlarında artış gerçekleştiği ve yine yaşam kalitesinin düşmesiyle ilgili olarak kararsızlık yaşayan annelerin başa çıkma tutum puanlarının yüksek olduğu ortaya konmuştur.

Elde edilen sonuçlardan hareketle, başa çıkma tutumları yetersiz olan annelere yönelik sosyal hizmet uzmanlarının da içerisinde yer aldığı multidisipliner ekiplerce eğitim faaliyetlerinin organize edilmesi, annelerin bu süreci sağlıklı atlatabilmeleri ve psikososyal iyilik hallerini koruyabilmeleri açısından önemli bir faktör olarak değerlendirilmektedir. Aynı zamanda annelerinin karşılaştıkları sorunlarla baş edebilmeleri adına güçlendirme çalışmalarının yürütülmesi ve sosyal hizmet kurumlarında bu sorun alanına ilişkin danışmanlık ve psikososyal desteğin sağlanması önemli görülmektedir. Mevcut pandemi koşulları içerisinde bu eğitimlerin ve desteklerin yüz yüze sağlanamaması halinde oluşturulacak online eğitim paketleri veya bir hizmet modeli olarak tasarlanabilecek online danışmanlık uygulamaları aracılığıyla hizmetten faydalanacak bireylere ulaşılması ve gerekli çalışmaların yürütülmesi faydalı olacaktır.

Özel gereksinimli çocuğa sahip annelerin, evde öğrenme ortamını nasıl sağlayabilecekleri ve sürdürebilecekleri noktasında bilgilendirilmeleri adına eğitimlerin düzenlenmesi elzem niteliktedir. Bu süreçte özel gereksinimli çocukların eğitim süreçlerinin aksamaması, ebeveynler tarafından da eğitim süreçlerinin takibinin sağlanabilmesi ve ev ortamında da öğrenme faaliyetlerinin devam ettirebilmesi adına veli-öğretmen iş birliğine dayalı, etkileşimi ve geri bildirim içeren online eğitim modellerinin oluşturulmasına ihtiyaç duyulmaktadır.

Ulusal literatür gözden geçirildiğinde, pandemi sürecinde özel gereksinimli bireyler ve bu bireylerin ebeveynleri ile ilgili olarak gerçekleştirilen çalışmaların oldukça yetersiz olduğu dikkat çekmektedir. Bu alana ilişkin daha geniş popülasyonda çalışmaların yapılması önerilmektedir.

ARAŞTIRMAYA İLİŞKİN ETİK BİLGİLER

Araştırma için İstanbul Medipol Üniversitesi Sosyal Bilimler Bilimsel Araştırmalar Etik Kurulu'ndan etik kurul izni alınmıştır (Karar No: 43037191-604.01.01-E.23951/ 14.07.2020). Araştırmanın gerçekleştirilmesi adına Sağlık Bakanlığı'ndan 16.07.2020 tarihinde gerekli araştırma izni alınmıştır. Çalışmaya dahil edilen katılımcıların hizmet aldıkları kurumların yöneticileri ile araştırmacılar yüz yüze görüşme sağlamış ve on farklı kurumdan yazılı resmi izinler alınmıştır. Araştırmada Başa Çıkma Tutumlarını Değerlendirme Ölçeği'nin kullanılabilmesi adına ölçeğin Türkçeye uyarlanması, geçerlik ve güvenilirlik çalışmasını gerçekleştiren Dr. Abdullah Nuri DİCLE'den mail aracılığıyla izin alınmıştır. Katılımcılar; araştırmaya katılmadan önce araştırmacının amacı, kapsamı, araştırmaya

katılmaları halinde üzerlerine düşen sorumluluklar, araştırmaya katılmanın muhtemel riskleri ve faydaları, araştırma sonuçlarının nerede ve kimlerle paylaşılacağı, araştırma sonrasında verilerin ne şekilde saklanacağı ve araştırma dahilinde kişisel bilgilerinin özenle korunacağı hususunda araştırmacı tarafından sözlü olarak bilgilendirilmiş ve araştırmaya katılmaya gönüllü olan bireylerle araştırma süreci yürütülmüştür.

ARAŞTIRMACILARIN KATKI ORANI

Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır.

ÇATIŞMA BEYANI

Herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Aktaş, G. (2013). "Üretiyorum öyleyse varım: Buldan'da ev eksenli çalışan kadınların aile ve toplumsal yaşamda görünmeyen emeği". *Sosyal ve Beşerî Bilimler Dergisi*, 5(1), 258-267.
- Asbury, K., Fox, L., Deniz, E., Code, A., Toseeb, U. (2021). How is COVID-19 affecting the mental health of children with special educational needs and disabilities and their families?. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 51, 1772-1780.
- Ayyıldız, T., Konuk Şener, D., Kulakçı, H. ve Veren, F. (2012). Zihinsel engelli çocuğa sahip annelerin stresle baş etme yöntemlerinin değerlendirilmesi. *Ankara Sağlık Hizmetleri Dergisi*, 11(2), 1-12.
- Baykoç, D. N., Bayhan, P. ve Artan, İ. (2000). Engelli çocuğa sahip ailelerin beklentileri ve endişe duydukları konuların incelenmesi. *Sosyal Hizmetler Dergisi*, 1 (11): 16-23.
- Bozkurt, E. (2019). Otizm spektrum bozukluğu tanısı almış çocukların annelerinin çocuklarındaki otizm semptomlarının şiddetine göre psikolojik dayanıklılık ve başa çıkma tutumlarının karşılaştırılması. *Yüksek Lisans Tezi*. Klinik Psikoloji Programı Psikoloji Anabilim Dalı. İstanbul T.C. Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Cahapay, M. B. (2020). How Filipino parents home educate their children with autism during COVID-19 period. *International Journal of Developmental Disabilities*, 1-4.
- Carver, C. S., Scheier, M. F. ve Weintraub, J. K. (1989). Assessing coping strategies: A theoretically based approach. *Journal of Personality and Social Psychology*, 56(2), 267-283.
- Chen, N., Zhou, M., Dong, X., et al. (2020). Epidemiological and clinical characteristics of 99 cases of 2019 novel coronavirus pneumonia in Wuhan, China: A descriptive study. *Lancet*. 395, 507-513.
- Dicle, A. N. ve Ersanlı, K. (2015). Başa çıkma tutumlarını değerlendirme ölçeğinin Türkçeye uyarlama geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3(16), 111-126.
- Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü. (2020). Erişim Tarihi: 15.01.2021 https://www.ailevecalisma.gov.tr/media/66692/istatistik_bulteni_aralik_2020.pdf
- Erkoç, B. ve Güner, T. A. (2021). Engelli bireye sahip ailelerin akılcı ilaç kullanımına ilişkin tutum ve

- davranışlarının belirlenmesi. *Sağlık Akademisyenleri Dergisi*, 8(1), 14-20.
- Ersoy, Ö., Çürük, N. (2009). "Özel gereksinimli çocuğa sahip annelerde sosyal desteğin önemi ". *Aile ve Toplum*, 5(17), 104-110.
- Essex, E. L., Seltzer, M. M. ve Krauss, M. W. (1999). Differences in coping effectiveness and well-being among aging mothers and fathers of adults with mental retardation. *American Journal on Mental Retardation*, 104, 545-563.
- Evren, C., Evren, B., Dalbudak, E., Topcu, M., Kutlu, N. (2020). Measuring anxiety related to COVID-19: A Turkish validation study of the Coronavirus Anxiety Scale. *Death Studies*, 1-7.
- Heller, T. Hsieh, K. and Rowitz, L. (1997). Maternal and paternal caregiving of persons with mental retardation across the lifespan. *Family Relations*, 46 (4), 407-415.
- Hyland, P., Shevlin, M., McBride, O., Murphy, J., Karatzias, T., Bentall, R. P., Martinez, A., Vallières, F. (2020) Anxiety and depression in the Republic of Ireland during the COVID-19 pandemic. *Acta Psychiatrica Scandinavica*, 142(3), 249-256.
- Jeste, S., Hyde, C., Distefano, C., Halladay, A., Ray, S., Porath, M., Thurm, A. (2020). Changes in access to educational and healthcare services for individuals with intellectual and developmental disabilities during COVID-19 restrictions. *Journal of Intellectual Disability Research*, 64(11), 825-833.
- Jones, A. P. and Frederickson, N. (2010). Multi-informant predictors of social inclusion for students with autism spectrum disorders attending mainstream school. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 40 (9), 1094-1103.
- Karasar, N. (2012). Bilimsel araştırma yöntemi. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Karahan, S., Yıldırım Parlak, Ş., Demiröz, K., Kaya, M. ve Kayhan, N. (2021). Annelerin Koronavirüs (COVID-19) sürecinde özel gereksinimli çocuklarının problem davranışları ile baş etme deneyimleri. *Journal of Qualitative Research in Education*, 25, 79-105.
- Kavak, İ (2020). Pandemi sürecinde özel eğitim. İnsani ve Sosyal Araştırmalar Merkezi. https://insamer.com/tr/pandemi-surecinde-ozel-egitim_2915.html
- Kujawa, A., Green, H., Compas, B. E., Dickey, L., Pegg, S. (2020) Exposure to COVID-19 pandemic stress: associations with depression and anxiety in emerging adults in the United States. *Depress Anxiety*, 37,1280-1288.
- Levine, J., Warrenburg, S., Kerns, R., Schwartz, G., Delaney, R., Fontana, A., Gradman, A., Smith, S., Allen, S. ve Cascione, R. (1987). The role of denial in recovery from coronary heart disease. *Psychosomatic Medicine*, 49,109-117.
- Marcenko, M. O. and Meyers, J. C. (1991). Mothers of children with developmental disabilities: who shares the burden? *National Council on Family Relations*, (40),186-190.
- Özdin, S. ve Bayrak Özdin, Ş. (2020). Levels and predictors of anxiety, depression and health anxiety during COVID-19 pandemic in Turkish society: The importance of gender. *International Journal of Social Psychiatry*, 66(5), 504-511.
- Ren, J., Li, X., Chen, S., Chen, S. and Nie, Y. (2020). The influence of factors such as parenting

- stress and social support on the state anxiety in parents of special needs children during the covid-19 epidemic. *Front Psychol*,11,1-9.
- Shevlin, M., McBride, O., Murphy, J., Miller, J. G., Hartman, T. K., Levita, L., Mason, L., Martinez, A. P., McKay, R., Stocks, T., Bennett, K. M., Hyland, P., Karatzias, T., & Bentall, R. P. (2020). Anxiety, depression, traumatic stress and COVID-19-related anxiety in the UK general population during the COVID-19 pandemic. *BJPsych Open*, 6(6), 1-9.
- Tabachnick, B.G, Fidell, L.S. (2015). Using multivariate statistics. Çeviri: Baloğlu M. Çok değişkenli istatistiklerin kullanımı, 6. Baskı. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Türk Tabipleri Birliği. (2020). Pandemiye okul sağlığına ilişkin uzman görüşleri.
- Yazcayir, G., ve Gurgur, H. (2021). Students with special needs in digital classrooms during the COVID-19 pandemic in Turkey. *Pedagogical Research*, 6(1), 1-10.
- Wu, J. T., Leung, K., Leung, G. M. (2020). Nowcasting and forecasting the potential domestic and international spread of the 2019-nCoV outbreak originating in Wuhan, China: A modelling study. *Lancet*, 29;395(10225),689-697.
- Wang, G.; Zhang, Y.; Zhao, J.; Zhang, J.; Jiang, F. (2020). COVID-19 salgını sırasında ev hapsinin çocuklar üzerindeki etkilerini azaltın. *Lancet*, 395, 945–947.
- Zuckerman, M. ve Gagne, M. (2003). The COPE revised: proposing a 5-Factor model of coping strategies. *Journal of Research in Personality*, 37(3), 169-204.